

reği nazari ve uygulamalı eğitimlerini sürdürürlerdi. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki ehl-i hıref mevâcib defterlerinde, çeşitli yıllarda ehl-i hıref teşkilâtına bağlı olarak görev yapan cerrah, üstat, şâkird ve müteferrikaların isimleri, aldıkları yevmiye miktarları ve kimlikleri hakkında bilgiler vardır. Bu defterlere göre meselâ 1525'te cerrahların mevcudu kırk beş, şâkirdlerin mevcudu ise beş iken 1596'da cerrah sayısının yetmiş dokuz, şâkirdlerinin ise otuz üç kişi olduğu görülmektedir. XVII. yüzyılda saray cerrahlarının mevcudu kırk elli civarında idi. Evliya Çelebi, dışarıda özel muayenehanesi olan cerrah esnafının 700 kişi olduğunu ve İstanbul'da 400 cerrah dükkânı bulunduğunu yazmaktadır. Ona göre cerrahlar esnaf resmî geçitlerine katılırlar, tahtirevanlar üzerinde kerpeten, mengene, küskü, testere, eğe vb. çeşitli cerrahî aletler dizip bazı adamların kollarını, başlarını, ayaklarını tedavi ederek gösteri yaparlardı (*Se-yahatnâme*, I, 532).

Cerrahlar zaman zaman tabip, keh-hâl ve attarlar gibi hekimbaşı tarafından imtihan edilir, yeterli bulunanlara hekimbaşının mührünü taşıyan bir izin belgesi verilir, cerrahlıktan anlamayanlar ise cezalandırılırdı.

BİBLİYOGRAFYA :

Fâtih Mehmed II. Vakfiyeleri, Ankara 1938, s. 249; K. Edib Kürkçüoğlu, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Ankara 1962, s. 41; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 532; O. Şevki Uludağ, *Beşbuçuk Asırlık Türk Tıp Tarihi*, İstanbul 1925, s. 149-150, 222; Ahmed Refik [Altınay], *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, İstanbul 1933, s. 89; a.mlf., *Onbirinci Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, İstanbul 1931, s. 8-9, 44-45; a.mlf., "Fâtih Devrine Ait Vesikalar", *TOEM*, y. 9, s. 7; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 405-406; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 316, 358, 364, 368, 430, 464; Vecihe Kılıçoğlu, *Cerrahiye-i İlhanîye*, Ankara 1956, s. 18; Nimet Taşkıran, *Hasekinin Kitabı*, İstanbul 1972, s. 134; Nil Akdeniz, *Osmanlılar da Hekim ve Deontoloji*, İstanbul 1979, s. 64-65, 144, 146-148, 157, 159-161, 164; a.mlf., "Osmanlılarda Tıphanenin Kuruluşuna Kadar Tıp Eğitimi", *TDA*, sy. 22 (1983), s. 152-182; a.mlf. (Nil Sarı), "Toptaşı Nurbanu Valide Sultan Dârüşşifası", *Birinci Türk Tıp Tarihi Kongresi*, İstanbul 17-19 Şubat 1988, Ankara 1992, s. 171; Ratip Kazancıgil, *1362-1920 Yılları Arasında Edirne İlindeki Sağlık Kurumları ve Bu Kurumlarda Çalışan Personel*, İstanbul 1981, s. 34; Süheyl Ünver, "Fâtih Külliyesine Ait Diğer Mühim Bir Vakfiye", *VD*, I (1938), s. 39-45; a.mlf., "Fâtih Zamanı Cerrahları Hakkında", *Dirim*, sy. 9, İstanbul 1949, s. 3-4; Rifku Melûl Meriç, "Osmanlı Tabâbeti Tarihine Ait Vesikalar", *TV*, I/16 (1955), s. 37-113; a.e., II/17 (1958), s. 267-293.

NİL SARI

CERRAHPAŞA KÜLLİYESİ

Cerrah Mehmed Paşa'nın
İstanbul'da kendi adıyla anılan
Cerrahpaşa semtinde yaptırdığı külliye.

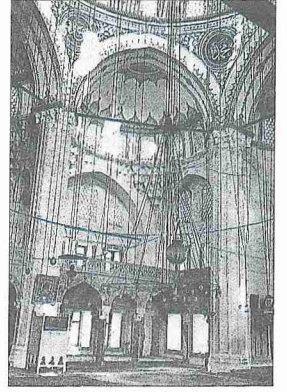
Cerrahpaşa Camii, III. Mehmed devrinde 1598-1599 yılları arasında dokuz ay kadar sadrazamlık makamında bulunan Cerrah Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Cami cümle kapısı üstündeki Arapça kitâbesine göre 1002 (1593-94) yılında yaptırılmıştır. Avlu duvarı dışında bulunan çeşmenin manzum kitâbesi de 1003 (1594-95) tarihini gösterir. Cerrah Mehmed Paşa Camii, Hassa Başmimarı Dâvud Ağa zamanında inşa edilmiştir.

Cerrah Mehmed Paşa Camii 1070 (1660) yılındaki büyük yangın felâketinde içine sığınanlarla birlikte yanmış ve ertesi yıl tamir edilmiştir. Kâtibzâde adlı bir şair tarafından yazılan ve Ayvansarayî'nin *Mecmûa-i Tevârih*'inde yer alan manzum "Târîh-i İhrâk-ı Kebîr" başlıklı destanda bu yangına temas edilmiştir (s. 423). Hatta Turhan Vâlide Sultan bir hayrat yaptırtmak istediğinde Cerrahpaşa Camii'ni ihya ettirmesi düşünülmüş, fakat sonra bundan vazgeçilerek, inşaatı uzun yıllardır durmuş olan yeni Vâlide Camii'ni tamamlatması daha uygun görülmüştür. 13-14 Ramazan 1196 geces (22-23 Ağustos 1782) meydana gelen büyük yangında da Cerrahpaşa Camii'nin bir defa daha zarar gördüğü bilinmektedir. Bu büyük yangın felâketlerinden sonra Cerrah Mehmed Paşa Camii, 1894'te İstanbul'un tarihî eserlerinde büyük tahribat yapan zelzelede tek-

Cerrahpaşa Camii ve Türbesi - İstanbul

Cerrahpaşa
Camii'nin
içinden
bir görünüş
(1992
onarımından
önce)

rar zarar görmüş, minaresi ve son cemaat yeri kubbeleri tamamen yıkılmıştır. Minare XX. yüzyıl başlarında taş külahlı ve değişik bir üslûpta yeniden yapılmış, fakat son cemaat yeri olduğu gibi bırakılmıştır. Uzun yıllar son cemaat yerinin sadece mermer sütunları, demir gergi kirişleriyle birbirlerine bağlanmış olarak duruyordu. Cami 1958'den itibaren bir tamir görmüş, 1982'de de son cemaat yeri kubbelerinin ihyasına girilmek suretiyle mimarisi tamamlanmıştır.

Cerrahpaşa Külliyesi cami, medrese, hamam, türbe, şadırvan ve çeşmeden meydana gelir; ancak bugün Aksaray-Kocamustafapaşa yolu, medrese ile külliye'nin diğer binalarını birbirinden ayırmış durumdadır. Cami altı pâyeli merkezî plan tipinin en başarılı örneklerindendir. Merkezde hafif basık olan ana kubbe sivri kemerler aracılığı ile altı pâyeye oturmaktadır. Kubbe baskısı altı yöndeki eksedralar üzerinden kemerler vasıtası ile duvarlara aktarılmıştır. Mihrap kısmının üzerini örten güneydeki eksedra diğerlerinden farklı tutularak iki pâyeye genişliğinde yapılmış, ana mekân içinde yer alan kuzeydeki eksedra'nın iki yanındaki köşeler ikişer küçük kubbe ile örtülmüş, batı ve doğuda bulunan dört eksedra ise karşılıklı olarak caminin ana mekân şemasına katılmıştır. Camiyi iç taraftan saran ikinci kat koridoru kemerler vasıtasıyla taşınmaktadır. Duvarların dış yüzlerinde içteki pâyelerin aksına gelen noktalara örme pâyeler konulmuş ve ağırlık bu pâyelere bindiğinden cephelere bol pencere açma imkânı elde edilmiştir. Yapının kuzeyinde sekiz sütunun taşıdığı altı kubbeli bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Eksedeki girişin üzerini, altı kubbenin ortasında yer alan bir aynalı tonoz örter. Son cemaat yeri harimden daha geniş yapılmıştır ve iki mihrap nişine sahiptir. Kuzeybatıda kare kaidesi duvar

Cerrahpaşa Camii'nin cümle kapısı üzerindeki kitâbe

boyunca yükselen minare, kuzeydoğuda ise caminin ikinci katına geçişi sağlayan üstü kubbe örtülü bir merdiven bulunur. Minare onaltıgen gövdesi, stalaktitli şerefesi ve şerefedeki şebekeli mermer korkuluklarıyla devrinin özelliklerini taşımaktadır. Cümle kapısı en dıştan iki sütunla sınırlandırılmıştır. Girişin iki yanında mukarnaslı nişler, üzerinde de iki satırlı kitâbe yer almaktadır. Kitâbenin üzerindeki dokuz kademeli stalaktitli mukarnasın iki yanında birer daire içinde sağda "Allah", solda "Muhammed" ibareleri okunmaktadır. Cümle kapısı üç sıra mukarnaslı bir kuşakla son bulur. Caminin doğu ve batı cephelerinde üç sıralı olan pencerelerin alt ve orta sırası dikdörtgendir; üst sıra ise sivri kemerli ve ajurlu olarak düzenlenmiştir. İki cephenin de orta kısmına, harime yanlarından girişi sağlayan kapılar açılmıştır. Mihrap kısmı dışa taşkın üç cepheli bir görünüm arzeder. Sütunçelerle sınırlanmış mihrap altı kenarlıdır ve üstünde mukarnaslı kavsara, önündeki sekide de 80 cm. genişliğinde geometrik desenli bir mermer mozaik bulunur. Külâh ve kasnak kısmı ahşap olan minberin merdiven alınlığı bitki motifleriyle süslenmiştir. Minberin yanlarındaki üçgen aynalıkları, geometrik yıldızdan gelişen ve gittikçe bitkileşen bir motif bezemektedir.

Caminin kuzeyinde yer alan ve yol yüzünden külliye'nin diğer binalarından ayrı kalan medresenin önünde bugün kapısı yola bakan, üzeri açık küçük bir giriş avlusu bulunur. Tamamen kesme taştan inşa edilmiş olan öndeki bu kısmın cephesi, ortada kaş kemerli mermer bir taçkapı, iki tarafında iki niş ve birer pencere şeklinde düzenlenmiştir. Esas avluya girişi sağlayan kapıya sekiz basamaklı bir merdivenle çıkılır. Dikdörtgen planlı medrese klasik Osmanlı medresesi tipindedir. Ortadaki kare avlunun etrafını, her yönde dörder sütunun taşıdığı tuğla kubbelerle örtülü revaklar çevreler; sütun başlıkları baklavalıdır.

İçte duvarlar iki sıra tuğla, bir sıra taş kullanılarak örülmüştür. Revakların arkasındaki yine kubbe örtülü olan hücrelerin birer kapı ve penceresi vardır; ayrıca her hücreye bir ocak ve iki de dolap nişi yapılmıştır. Hücre bulunmayan güneyde sadece giriş kapısı ve revak, kuzeyde ise revağa açılan basık kemerli bir kapıya sahip kare planlı dersane yer almaktadır. Binanın güneydoğu köşesine helâlar yerleştirilmiştir. Restore edilmiş olan medrese bugün İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin Tıp Tarihi Bilim Dalı Araştırma Merkezi ve Müzesi olarak kullanılmaktadır. Burada ayrıca Süheyl Ünver arşivi ile nakışhânesi de bulunmaktadır.

Cerrah Mehmed Paşa'nın türbesi, caminin kuzeybatı köşesine yakın bir yere avlu duvarlarına bitişik olarak sekizgen plan üzerine inşa edilmiştir. Klasik Osmanlı türbesi tarzında ve kesme taştan olan türbenin her yüzünde biri altta, diğeri üstte ikişer pencere yer alır; alttakiler dikdörtgen ve döğme demir şebekeli, üsttekiler ise sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Üzeri kubbe ile örtülü olan türbenin içinde Mehmed Paşa ile evlâdına ait üç ahşap sanduka bulunmaktadır.

Avlunun kuzeybatısında, her köşesinde kısa bir mermer sütun olan onaltıgen planlı mermer bir şadırvan havuzu vardır. Palmeterden meydana gelen hafif kabartma bir kuşak havuzu çevreler. Avlunun duvarları kesme taştandır. Daha yüksek ve basık kemerli olan kuzeydeki kapının doğusunda altı, batısında ise türbeye kadar dört pencere bulunmakta, bunları türbeye açılan iki pencere, iki niş ile bir açıklık takip etmektedir. Pencerelerin tamamı dövmeye demir şebeke ile kapatılmıştır. Avlu duvarının kuzeybatı köşesi pahlanmak suretiyle buraya çeşme yerleştirilmiştir. Sivri kemerli çeşmenin nişinde iki servi ile bir vazo içinde lâle ve karanfil motifleri yer alır. Avlunun batı duvarı gibi sağır olan kible tarafındaki duvarlar caminin güneyinde bir platform teşkil edecek şekil-

de yapılmıştır. Doğu duvarında ise bir giriş kapısı daha bulunmaktadır.

Bugün tamamen yıkılmış olan hamam, külliye'nin doğu kısmına çifte hamam olarak inşa edilmiştir. Kaynaklarda mevcut plan ve bilgilerden hamamların soyunma kısımlarının kare planlı ve kubbeli, soğukluklarının üç bölümlü ve sıcaklıklarının da sekizgen kasnağa oturan pandantifli kubbelerle örtülü oldukları anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 309, 331; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 71, 423; a.mlf., *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 16; a.mlf., *Mecmuâ-i Tevârîh*, s. 423; H. Glück, *Die Baeder Konstantinopels*, Wien 1921, s. 172; Süheyl Ünver, *Cerrah Mehmet Paşa Hamamı Hakkında*, İstanbul 1934; a.mlf., "Cerrah Mehmet Paşa Hamamı Hakkında", *İstanbul Belediye Mecmuası*, sy. 109, İstanbul 1933, s. 232-236; a.mlf., "İstanbul Yedinci Tepe Hamamlarına Dair Bazı Notlar", *VD*, sy. 2 (1974), s. 248; Ahmet Kemal Aru, *Türk Hamamları Etüdü*, İstanbul 1949, s. 65; Tahsin Öz, *İstanbul Câmileri*, Ankara 1962, I, 39; Doğan Kuban, "Kubbesi Altıgen Kaideye Oturan Camiler", *Beitraege zur Kunstgeschichte Asiens-In Memoriam Ernst Diez*, İstanbul 1963, s. 35-47; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 392-394; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimârisi*, İstanbul 1986, s. 311-313; Muzaffer Erdoğan, "Mimar Davud Ağa Hayatı ve Eserleri", *TM*, XII (1955), s. 179-204; R. Ekrem Koçu, "Cerrahpaşa Camii", *İst.A*, VII, 3504-3505.

KÖKSAL SEYHAN

CERRÂİ

(الجراعى)

Takiyyüddin Ebû Bekr
b. Zeyd b. Ebî Bekr el-Hasenî
el-Cerrâî ed-Dimaşkî
(ö. 883/1478)

Hanbelî fakihî.

Şeyh Ahmed el-Bedevî'nin soyundandır. Yaklaşık 825 (1422) yılında Filistin'de Nablus şehrinin bugün yıkılmış olan kasabalarından Cerrâa'da doğdu. Bu isim bazı kaynaklarda Cîrâ şeklinde geçtiği için nisbesi Cîrâî şeklinde de kaydedilmektedir.

Cerrâî, Yahyâ el-Abdûsî'den Kur'an, Arapça tefsir, fıkıh ve fıkıh usulü okudu. 842'de (1438) Dimaşk'a gitti, orada Takiyyüddin b. Kandes'ten meânî ve beyân ilimlerini tahsil etti, fıkıh ve usul-i fıkıhtan icâzet aldı. Bu arada Şeyh Abdurrahman b. Süleyman ve Şemseddin eş-Şeylî'den ders aldı. Daha sonra Dimaşk'ta Hanbelî mezhebinin seçkin şahsiyetlerinden biri olarak ders ve fetva vermeye başladı, kadılık yaptı.